

„szakmabeli” beszél. Itt is. Idézem: „ez a vers [...] egyfelől megteremt egy monumentális [...] épületet, másrészt szándékosan repedéseket, folytonossági hiányokat, feszültségeket helyez el az építőelemek között, aminek következtében a szöveg végére úgy érezzük, semmi sem az, aminek indult, az imperiális stílusú monumentum szétcsúszik, összeomlik [...] nem arról van szó, hogy a szöveg szerkesztetlenül marad, épp ellenkezőleg: nagyon is meg van szerkesztve az a töredezettség”. (136.) Imre ezekben a – persze csak töredékesen idézett – sorokban nemcsak a maga látását jellemzi találóan, hanem bizonyos mértékben az utóbbi két-három évtized Horatius-szemléletének egy fontos irányát is. Nem a lezárt klasszikus, hanem a töprengő, a mának szóló.

Horatius visszafogott szerelmi költészetével foglalkozik Hajdu Péter tanulmánya. Ez örvendetes. Horatius szerelmi költészetének ritkán szentelnek önálló tanulmányt, s ez is bizonyítja, hogy e tanulmánykötet méltán lép fel a monográfia igényével. Mint másik tanulmányát, Hajdu ezt is a „körülmények” tárgyalásával, az ókori szerelem és szerelmi költészet jellemzésével kezdi. (Itt talán honoris causa meg lehetett volna említeni Horváth István Károly dolgozatát.)⁴ A tanulmány középpontjában azonban a Radnótitól is fordított III. 9 áll, ez a szerelmes kívánást iróniába és öniróniába burkoló költemény – hiszen mindkét fél tudja, hogy ő is, a másik is csapodár... Kár, hogy Hajdu finom elemzésében nem említi a II. 8-at, a Barine-ódát, ahol szintén ez az irónia és önirónia jelenik meg: invektíva és öninvektíva nem iambusi, hanem „ódai” stílusban.

A IV. könyv első költeményét Ferenczi Attila boncolja. Kihez szól voltaképpen a költemény? Venushoz, hogy ne tegye szerelmissé a költőt, vagy Ligurinushoz, hogy viszonzza szerelmét? Paullus Maximust ajánlja, mint csinos, művelt fiatalembert, vagy mint a jövő emberét, avagy éppen magát, az öregedő költőt? Ferenczi kitűnően elemzi, hogyan rejlenek mindezek a lehetőségek a költeményben, de úgy, hogy a költő a kérdést végül is nyitva hagyja, és az olvasóra bízta a feleletet, hasonlóan a II. 3-hoz, csak itt talán még rafináltabb szerkesztésben.

Az utolsó tanulmány szerzője, Tom Geue, nem magyar, a tanulmány Rung Ádám bravúros – mert az eredeti szellemességét, a magyar tudományos stílustól teljesen elütő jellegét kitűnően visszaadó – fordításában. Geue az *Ars Poeticát*, ezt a talányos, az idők folyamán oly sokféleképpen értelmezett „levelet” mint a Pisókhöz intézett figyelmeztetést értelmezi: jól vigyázzanak, hogyan írnak, mert könnyen megüthetik a bokájukat. Persze ezt is kétféleképpen lehet értelmezni (mint a Licinius-ódát?): féltőleg vagy fenyegetőleg. Geue mintha inkább az utóbbit sugallná. A válasz megint a befogadótól függ.

Horatius arcai. Nem a „klasszikus” egyetlen, szoborrá merevedett arca – a kötet szerzői azt akarják megmutatni: az emberi magatartásnak milyen nyelvi, költői kifejezésformái, „arcai” jelennek meg Horatius költeményeiben a mai befogadó fürkésző tekintete előtt. Köszönjük.

(reciti, Budapest, 2014.)

⁴ HORVÁTH ISTVÁN KÁROLY, *Amor und Amicitia bei Catull*, Acta Antiqua (9) 1961, 71–97.

Czifra Mariann: *Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*

A kulturálisemlékezet-kutatás egyik közhelye, hogy egy közösség múltjából az merül feledésbe, aminek a közösség jelenében nincs relevanciája, nincsenek meg a vonatkozási keretei: a múltjának része, de nem hagyománya. Kazinczy Ferenc munkássága kapcsán az irodalomtörténeti megszólalás jelenkori szélesebb kereteit plasztikusan fejezte ki néhány évvel ezelőtt egy emlékezetpolitikai aktus: 2009 a Magyar Nyelv Éveként lehetett Kazinczy Ferenc-év. Ez az egyetlen, Kazinczyról széles körben ható elbeszélés: bármily elmés elemzések születtek és születnek egyébként, „Kazinczy Ferenc (1759. okt. 27. – 1831. aug. 23.) személye, pályája és életútja a mai magyar átlagpolgár számára egyet jelent a nyelvújítással, anélkül hogy erről mélyebb ismeretei lennének.”¹ Így fogalmaz az emlékév hivatalos honlapja, ami aztán az egyes rendezvények felvezetőjében rendre megjelent. Bár hiba volna csak erre egyszerűsíteni a kérdést – „ablakon keresztül utcára nézés által emberi szívet vizsgálni nehéz” –, de meghatározó jelentőségű, hogy az *Orthologus* és *Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* az egyetlen olyan Kazinczy-szöveg, amelyre kerettantervi szinten utalás történik: az ortológusok és neológusok vitájának története elsajátítandó ismeret, az ortológus és a neológus pedig maguk is kulcsfogalmak. Czifra Mariann vállalkozása ennek fényében nagyon is releváns, amikor a hatalmas Kazinczy-korpuszból mindössze egyetlen szövegnek, az *Orthologus* és *Neologus...* című tanulmánynak az „újraértelmezése és rekontextualizálása” az elsődleges célja, illetve ezen keresztül a 19. század első évtizedeire datált nyelvújítási mozgalomnak, Kazinczy ebben betöltött szerepének vizsgálata. (13–14.) Czifra munkájának jelentőségét növeli az a tény, hogy a művelt nagyközönség – ha érdemes egyáltalán még ezt a fogalmat így használni² – az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Kutatócsoport hosszú évek következetes munkájának eredményeként elsősorban Kazinczy valóban impozáns méretű irodalmi, irodalomszervezői munkásságával szembesül: a kritikai kiadás eddig megjelent több ezer oldala *ránézésre* nem sokat tesz hozzá a nyelvújításról szóló közkeletű elbeszélés(ek)hez.

¹ A hivatalos honlap – mint az általában történik, és emlékezetpolitika ez is – már rég nem elérhető, jöllehet a domain él, és hasznos dolgokat lehet olvasni rajta az autós utazásokról, sőt az egyik aloldalon még Kazinczy is felbukkan (<http://magyarnyelve.hu>). Az egykorú állapot ma már csak az *Internet Archive* Wayback Machine-szolgáltatásával érhető el (<https://archive.org/web/>), igaz, a tartalom egy már archivált minisztériumi honlapon megtalálható (<http://www.nefmi.gov.hu/kultura/2009/magyar-nyelve-2009>). Szabadszöveges kereséssel az átvétel is ellenőrizhető.

² Alasdair MACINTYRE, *Az egyetlen intézményének újragondolása és az előadás műfaja*, ford. Beck András, Nappali Ház 1999/1., 42–58.

Ha „a mai magyar átlagpolgár” felől közelítünk a monográfiához, akkor Czifra eredményei egyszerre felforgatók és megnyugtatók. Megnyugtatók, mert magának az *Orthologus és Neologus...*-nak az értelmezése – a hatodik fejezet (141–164.) – voltaképp csak árnyalja a tanulmányról szóló uralkodó narratívát, még annak ellenére is, hogy Czifra a tanulmány későbbi, Kazinczy által teljesebbnek tekintett, bár kéziratban maradt és a szakirodalom által figyelmen kívül hagyott kidolgozását is bevonja az elemzésbe. Kazinczy valóban megpróbálta az ortológia és a neológia ellentétét feloldani, még ha nem is a neológia, hanem a *syncretismus* fogalmának segítségével; Kazinczy retorikai eljárása valóban megvédező volt, hiszen a kibékítési kísérlet ellenére az ortológus és a neológus valójában kosellecki értelemben vett aszimmetrikus ellenfogalmak, az ortológiát a neológia felől értelmezi és minősíti a tanulmány. A kötet olvasása során bennem egyedül itt támadt némi hiányérzet, hiszen a bevezetőben megfogalmazott célkitűzés ismeretében, valamint a kötet negyedét kitevő szöveggel (205–272.) fényében részletesebb elemzést vártam, akár a tanulmány latens irodalomtörténeti, szerzői és műfaji kánonjára gondolunk, akár a szavak metaforikusságára vonatkozó részletekre. Mindazonáltal a szöveg most már rendelkezésre áll, el lehet olvasni.³

Ha ennek az egyetlen fejezetnek az eredményét esetleg megnyugtatónak tekintjük is, a könyv egésze mégis felforgató, mert az *Orthologus és Neologus...* rekontextualizációja valójában a biztosnak vélt, elsajátítandó ismeretként megjelölt és hagyományozott tudásunk tévedéseit és vakfoltjait tárja fel. A monográfia első fejezeteiben például szellemes elemzést olvashatunk a harci metaforika szemléletet és percepciót formáló diskurzusáról: ha harcra írjuk le, akkor szükséges, hogy legyen *casus belli*, táborok, győztesek, vesztesek, békekötés. Ugyanakkor az egészen egyszerűen tényszerűen nem igaz, olvashatjuk ugyanitt, hogy az *Orthologus és Neologus...* Tudományos Gyűjteményben megjelent verziója lezárta volna a nyelvújítási vitákat – senki, még maga Kazinczy sem tekintette zárópontra ezt a szöveget, a kortársak pedig majdhogyan tudást sem vettek róla. Ráadásul nemcsak a végről, hanem a kezdetről szóló elbeszélések sem állják meg a helyüket, a *Tövisék és virágok* nem úgy, nem azzal a céllal készült, és nem is gyakorolt olyan hatást, amelyet tulajdonítani szokás neki.

Ezek a tévedések és vakfoltok persze nem egyenrangúak, nem egyforma jelentőséggel bírnak a nyelvújításról szóló elbeszéléseinkben. Az előbb olvasható felvetés akár még könnyen áthidalható problémának is minősülhetne, mindazonáltal mindez mégsem pusztán az alkalmazandó metafora kérdése: például az ortológusok és neológusok vitájáról beszélni már csak azért sem lehetne, mert a *vita* egy racionális diskurzus működtetését jelentené, ahol a felek nagyjából egyetértének abban, hol és hogyan lehet érvelni, egyáltalán, mi számít érvenek. Az *Orthologus és Neologus...* azonban sokkal inkább a személyeskedő paszkvillusok populáris regiszterébe tartozó (abba is tartozó), abból (is) kinövő szöveg, ahogy egykorú használatuk alapján a többi, vitába

³ Ehhez kapcsolódik az egyetlen kisebb, talán említésre érdemes hiányosság: az *Orthologus és Neologus...* egyébként meglehetősen csekély számú kiadásait felsorolva kimaradt egy fontosabb gyűjteményes kötet (*Tudományos Gyűjtemény*, kiad. JUHÁSZ István, Magvető, Budapest, 1985, I., 140–170.; II., 325–335.), valamint Balassa kiadványának újrakiadása (Polis, Kolozsvár, 1995.).

sorolt szöveg szintén, a *Tövisék és virágok*, a *Mondolat* stb. Azaz a pozíciókat, érveket egyáltalán nem csak a nyelvújításhoz való viszony jelöli ki, hanem erőteljesen befolyásolja, a személyes vonzalom és ellenszenv, sőt lényegében ezek határozzák meg – ahogyan erre egyik újabb megjelent tanulmányában is tanulságos példákat hoz a szerző a Döbrentei–Toldy-viszonyból.⁴ Czifra mindegyik meggyőzően mutat rá az elemzés során, és ennek a kontextusnak a példaszzerű feltárása teszi ki a monográfia középső részét, a 3–5. fejezeteket, és kutatásai végső tárgyi konklúziója nagyon is radikális: 1. „A nyelvújítás nem zárult le 1819-ben.”, 2. „Nem voltak ortológusok és neológusok.”, 3. „A nyelvújítást nem Kazinczy irányította.”⁵

Czifra munkájának véleményem szerint szakmai szempontból elsősorban mégsem az ehhez hasonló tárgyi kérdések tisztázása, a források szélesebb körének bevonása, és azok alaposabb-értőbb olvasása az érdeme. A monográfia zárlatában, a *Kérdések és távlatok* című szakaszban maga is átértelmezi, mik voltak a célkitűzései: végső soron nem egy új narratíva megalkotása érdekelte, hanem az, miként alakul ki maga a narratíva, milyen feltételek és gyakorlatok alakítják egy szöveg, szövegcsoport befogadását. Czifra munkája éppen ezért legalább annyira módszertani jelentőségű is, sőt ez a hozadéka talán még fontosabb is. A monográfia egyik legalaposabban végiggondolt, legmeggyőzőbb része a fennmaradt Kazinczy-hagyaték elrendezéséről szóló elemzés, a 7. fejezet 1–2. szakasza. (165–184.) Czifra ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy a kézirat és könyv létmódja, értelmezési potenciálja közötti különbséget felmutassa, arra figyelmeztet, a kézirat léte sem magától értetődő, egyetlen archívum sem ártatlan, mindegyik egy meghatározott, időben változó társadalmi gyakorlat eredménye. A Kazinczy-hagyaték tipológiája, az Akadémiai Könyvtárban lévő kéziratok összeállításainak, rendezéseinek elemzései releváns információkkal járulnak hozzá mind az *Orthologus és Neologus...*, mind a Kazinczy-levezetés értelmezéséhez. Ezt a gyakorlatot a foliális olvasás terminussal nevezi meg Czifra. A fogalom tulajdonképpen szembenézés az anyag természetével: nem pusztán a kézirat és nyomtatvány ellentétét hozza játékba, a kéziratosság kiterjedtebb fogalmával dolgozik, ami felöleli az archívumba rendezés, az archívumhoz való hozzáférés, a kéziratok fizikai egységének, kapcsolatainak és ezek jelentéseinek kérdését. Tehát egyszerre betű szerint és metaforikusan is értendő. A fogalom és módszertan bevezetésének szükségessége mellett maga a rekontextualizáció az érv, amikor e megközelítés szükségességét a korabeli olvasási szokásokkal, a kéziratok sajátos használatával indokolja: a kézirat ugyanolyan fontos volt, mint egy nyomtatott kiadvány. Sőt.

Mindezek után persze adódik a kérdés, miként lehetséges, hogy az egykorú recepcióban nem különösebben sikeres szöveg, egy korántsem mindenki által osztott, és semmiféleképpen nem Kazinczy diadalát, igazát állító vélekedés majd kétszáz évig tulajdonképpen nem látszott. Miért beszélhettünk eddig a nyelvújítási harcról?

⁴ CZIFRA Mariann, *A szöveg történeti feltárásának materiális feltételeiről = Textológia – filológia – értelmezés. Klasszikus magyar irodalom*, szerk. CZIFRA Mariann – SZILÁGYI Márton, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2014, 57–74.

⁵ A monográfia ilyen irányú eredményeit egy 2014-es tanulmányában foglalja össze. Czifra Mariann, *Tudomány és hagyomány. A nyelvújítás-kultusz mint kulturális tőke*, Irodalomismeret 2014/3., 148–159., itt 154–156.

A monográfia olvasása során fokozatosan erősödő kérdésre adott válaszra egészen az utolsó fejezet utolsó szakaszáig várunk kell. A *Kazinczy egyik legnagyobb hatású kéziratgyűjteménye* című rész mutatja be a Kazinczy által 1816-ban összeállított, *A' Glottomachusok* című kötetet. Czifra meggyőzően mutat rá, hogy a dunántúliakkal való vitáját a saját szemszövegéből megrajzoló, Ruszek és Kisfaludy leveleit is tartalmazó, kommentált kötet jelentőségét az 1820-as években nyeri el: Toldyék ezen keresztül ismerik meg és ezen keresztül értelmezik az 1810-es éveket, ennek következménye lesz majd a harci metaforika. Mindez azonban nem véletlen, ahogy Czifra emlékeztet bennünket, Kazinczy maga is gyakorló levéltáros, nagyon is tisztában van azzal, mit jelent a hozzáférhetőség az elrendezés az értelmezés folyamatában, gondosan választja ki *A' Glottomachusok* olvasóit, ahogy kéziratot hagyatékát is gondosan megszervezte.

A kéziratot hagyaték és a nyomtatott források közti különbségek értelmezése mellett a hagyaték elrendezésének és hozzáféréseinek van még egy nagyon fontos, a dolgozatban csak a felvetés szintjén megemlített aspektusa. A Kutatócsoport által végzett digitalizációs munka eredménye, hogy lényegében ugyanolyan lehetőségeink vannak, mint „a hagyaték első tulajdonosának”, Kazinczy Gábornak, azaz végre egészében tanulmányozhatjuk a Kazinczy-korpuszt. (13.) Úgy gondolom, hogy a létrehozott – és egyelőre csak szűk körben hozzáférhető – digitális archívum szempontjából Czifra munkájának egyik legfontosabb következménye az, miként lehet azt a tudást, amellyel Czifra a Kazinczy-hagyaték kéziratának csoportjairól, a kéziratok elrendezéséről tud, a felhasználó számára láthatóvá tenni. A tét ugyanis nem kevesebb, mint hogy a kialakítandó digitális archívum ne pusztán digitális könyvtár legyen, ahonnan bárki bármikor elér egy szöveget, hanem ez az elemzés, értelmezés médiumává váljon.⁶

(Ráció, Budapest, 2013.)

⁶ Lásd Susan SCHREIBMAN, *Computer-mediated Texts and Textuality. Theory and Practice*, Computers and the Humanities (36) 2002, 283–293.

A sors kísértései. Tanulmányok Kemény Zsigmond munkásságáról születésének 200. évfordulójára, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, munkatársak Dobás Kata – Pintér Borbála

2014. június 12-én, Kemény Zsigmond 200. születésnapján a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében az évfordulóra megrendezett tudományos konferencia kezdése előtti percekben két neves akadémikus rövid párbeszédében az a – szakmai berkekben első hallásra felettébb zavarba ejtő – kijelentés fogalmazódott meg, hogy Kemény Zsigmondnak ma egyetlen szobra sincs Magyarországon. Aki valamelyest is tájékozott Kemény életművében, illetve a 19. századi hazai irodalom, politika és publicisztika történetében, valóban nehezményezheti, hogy az immár kettőszáz esztendeje született szerző nem nyert bebocsátást nemzeti panteonjainkba és köztereinkre. Persze említhetnénk a magyar képzőművészet Kemény halála utáni történetéből ellenpéldákat. De ezek manapság vagy nem fellelhetők, vagy nem felelnek meg azoknak az elvárásoknak, amelyek az előbb említett párbeszédben és az annak háttérében álló kollektív vágyban körvonalazódnak. Egyik példánk Stróbl Alajosnak a millennium évében (1896) Kemény Zsigmondról készült mellszobra, amely annak a Kisfaludy Társaságnak a számára készült, amely a 19. század utolsó három-négy évtizedében folytatott tevékenysége alapján olyan intézmény hírében állott, amelyre nem pusztán nagy klasszikusaink kultuszának ápolása, de annak kisajátítása is jellemző volt. Másik példánk a szegedi Nemzeti Emléksarnokban 1930-ban felállított, Kuzmik Lívia által készített dombormű, amelyen Kemény Zsigmond maga nem, csak a Kemény-család címere látható. A két példa bizonyos szempontból jól mutatja, hogy a szoborállítás szándéka mögött rejlő egészséges kultikus beállítódásnak Kemény személyére vonatkozóan miért nem volt régen és miért nincs igazából ma sem időszerűsége. A kultusz intézményes kisajátítása (amely egyébként a 19. század második felében, utolsó harmadában a hazai irodalmi intézményrendszer – a Kisfaludy Társaság mellett az Akadémiát és a Petőfi Társaságot is ide sorolhatjuk – egyik alapvető sajátossága volt), illetve az emlékhely kultuszeremtő vagy -ápoló praxisában tapasztalható devianciák (felettébb rejtélyes például az, hogy a Nemzeti Emléksarnokban Csanád vezér vagy Ozorai Pipo emlékezetét egészalakos ábrázolás őrzi, Keményét pedig „csak” egy családi jelkép, amelynek elkészítéséhez – szemben az előző két alakéval, akikről valóságos ábrázolás nem maradt fenn – a képzőművésznek különösebb képzelőerőre nem volt szüksége) történeti